

Politisk och ekonomisk liberalism

Referat av samtal mellan Sverker Gustafsson, professor i statsvetenskap i Uppsala och Svante Nycander, f d chefredaktör för Dagens Nyheter och författare till "Liberalismens idéhistoria"

i ABF-huset 1 september 2010. Samtalsledare: Carl Tham.

Utgångspunkt för diskussionen var en artikel av Sverker Gustafsson om politisk kontra ekonomisk liberalism för publicering i Forskning över gränser, Uppsala 2010. Sverker Gustafsson inledde med att gå tillbaka i historien – enda vägledningen inför framtiden som vi har, som han sa – närmare bestämt till tiden efter första världskriget då den politiska liberalismen förvandlades från "något som överheten fruktade till en för alla anständiga människor gemensam överideologi", som han skriver i sin uppsats. Bakom sig hade man då det första världskriget och dessförinnan den tid då furstehus med vidhängande kapitalintressen, kyrka och aristokrati lyckades värja sig mot de faror som man ansåg att allmän rösträtt, yttrandefrihet och föreningsfrihet skulle komma att innebära.

I och med de tyska, österrikiska och osmanska imperiernas sammanbrott skedde det första demokratiska genombrottet symboliserat av Versaillesfreden 1919 eller, som Sverker Gustafsson uttryckte det, nu framträdde den politiska liberalismen i sin första uppenbarelseform. Följande uppenbarelseformer daterade han till krigsslutet 1945 för Japan, Tyskland och Italien, 1974 för Grekland, Portugal och Spanien samt 1989 för Sydafrika och Centraleuropa. Först efter murens fall 1989 återkom något av den debatt som man hade haft före 1914 då oron var stark för alltför mycket folklig makt. Då återkom plötsligt kritiken mot den politiska liberalismen som i kampen mot de totalitära regimerna under andra världskriget och det kalla kriget gått för långt när det gällde inflationsbenägen ekonomisk politik. Denna politik, menade kritikerna, hängde ihop med alltför starka sociala och politiska rättigheter för medborgarna. Nu när hotet från nazism och kommunism hade undanröjts var det dags att återupprätta den ekonomiska liberalismen och se till att den politiska tog några steg tillbaka. För nu gällde det att hävda sig på en global marknad där alla länder konkurrerade med alla länder på alla områden och då måste ekonomin gå först. I denna internationella tävling kan mycket väl Kina och Ryssland ta ledningen just därför att de inte besvärades av vare sig någon politisk demokrati, någon fri press eller några självständiga fackföreningar. Detta var den aktuella politiska problembilden som Sverker Gustafsson återkom till på olika sätt under diskussionen som följde.

Han urskiljde två politiska skolor när det gällde att tolka efterkrigstidens sociala och politiska skeende och dess samband med de 1900-talets krig och kriser. Den ena företrädde av den österrikiska ekonomen Friedrich Hayek och den andra av ungraren Karl Polanyi, bägge under många år verksamma vid universitet i USA. Friedrich Hayeks mest berömda verk heter "Vägen till träldom" och Polanyis – betydligt mera okända – storverk heter "Den stora omdaning". Bägge utkom 1944.

Hayeks tes var att tron på politiken hade gjort människorna övermodiga, fått dem att tro att de kunde styra och planera allt – och att fascismen var en reaktion mot detta. Skulden för fascismen var alltså vänsterns övertro på "samhället". Polanyi kom till direkt motsatt ståndpunkt: det var svagheten i välfärdsstaten som gjorde fascismen möjlig. Välfärdsstatens förmåga att "bädda in" kapitalismen var däremot en garanti mot en fascistisk utveckling.

Denna konflikt mellan politik och marknad lever än idag och har fått förnyad styrka efter 1989, menade Sverker Gustafsson. Frågan är om vi inte står inför en liberalismens "tredje uppenbarelseform" de närmaste åren med en sorts global hyperliberalism som lämnar den politiska liberalismen bakom sig och låter den marknadsliberala ekonomin få fria tyglar med Ryssland och Kina i spetsen. Efterkrigstidens "temps glorieuses", alltså 30-årsperioden av välfärdsbygge 1945 till cirka 1980, skulle alltså vara definitivt över.

Gustafsson kom sedan in på problemen inom EU och den oklara gränsdragningen mellan nationell självbestämmanderätt och EU-rätt – som utvecklats utan demokratiska spärrar i form av ansvarsutkrävande och demokratisk kontroll, detta trots EU-parlamentet. Risken är stor för s k juridifiering, dvs att politiken tas över av domstolar som står utanför folklig kontroll, ett tema som också togs upp av Svante Nycander i hans kommentar till Gustafssons inlägg. Nycander menade att de var ense om det mesta, särskilt kanske den politiska liberalismens roll som teknik för beslutsfattande utan att bry sig om innehållet – även om gränserna här ofta blir flytande, ”det finns en gråzon” – och i motståndet mot ökad domstolsmakt. Vad detta kan leda till hade Svante Nycander lärt sig när han studerade fackföreningsrörelsens utveckling i USA och hur den systematiskt bröts ned genom domstolsbeslut mot facklig aktivitet av olika slag.

När det gällde EU-domstolens beslut i Laval-målet i Waxholm var han dock på domstolens sida då han menade att om EU-rätten går före riksdagsbeslut i Sverige kan den inte gärna vika sig inför fackföreningsmakt. Nycander var en stark förespråkare för den fria rörligheten över gränserna som är EU:s signum och som han menade mer än något annat skapar integration. EU ligger bakom den längsta sammanhängande fredsperioden i Europas historia, sade han, och här är det inte bara fråga om demokrati mot diktatur utan demokrati mot anarki. Anarki var vad som kännetecknade 1900-talets Europa.

Samtalet gick sedan över på risken för en ”åternationalisering” av Europa mot vilken Sverker Gustafsson ville sätta en närmast global ”återinbäddning av kapitalismen” medan Svante Nycander varnade för den överlastade demokrati som den moderna samhällsutvecklingen innebär och som betyder att politikerna helt enkelt inte hinner/orkar med att sätta sig in i alla problem – samtidigt som det politiska intresset och viljan att göra en insats minskar kontinuerligt. Som exempel tog han SSU som på 50-60-talet hade 50 000 medlemmar och idag är nere på 4000. Han refererade till den politiska 1800-talstänkaren Benjamin Constant som redan på sin tid varnade för att folk inte skulle ha tid med politik – något som inte slog in pga utvecklingen av folkliga massrörelser, masspartier och massmedier på 1900-talet – men nu, en bit in på 2000-talet, får kanske Constantes rätt, menade han. Den politiska apatin är i alla händelser i tilltagande och ger ett farligt utrymme för främlingsfientliga extremistpartier.

Sverker Gustafsson fick frågan om han trodde på nationalstaten eller EU och han svarade att bägge behövs men att EU måste göras om till en federation med bestämda gränser för vad som ska regleras gemensamt och genom varje stat för sig.

En diskussion om bolagiseringen av SJ och andra statliga bolag utbröt och fick en delvis ny inriktning genom Maria Mutt i publiken som pläderade för icke vinstdrivande bolag av den typ som etablerats i England sedan järnvägen efter privatiseringsdebetet återreglerats där – kanske ett alternativ till den privatisering av Banverket som nu är på gång, dvs andra former för ägande av gemensamhetskaraktär som förra årets Nobelpristagare i ekonomi, Elinor Ostrom pläderar för. Sverker Gustafsson, slutligen, varnade för en ökande brist på förtroende för politikerna och pekade på att i Italien och Tyskland är denna oro – av lätt insedda skäl – som störst. Misstro mot universallösningar och stora visioner, i stället tro på trial and error, på oklarheter som klaras ut efterhand och avståndstagande från heltäckande ideologier förenade dagens talare.

Carl Tham åberopade den nyligen avlidne samhällsvetaren och historikern Tony Judt, som skrivit en artikel i Tidens sommarnummer (nr 3 : 2010), där han pläderar för en socialdemokrati och ett fortsatt välfärdsbygge baserat inte på framtidsvisioner utan på skräck, skräck, alltså, för den sortens totala otrygghet som slet sönder Europa under förra seklet.

Kerstin Vinterhed